

ЕВОЛЮЦИЯ НА РИМСКАТА ДЪРЖАВА И ПРАВО. ОСНОВНИ ЕТАПИ НА РАЗВИТИЕ

Ибрим Шишкарев

студент II курс

специалност „Право“ в ПИФ на ЮЗУ „Неофит Рилски“

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Цивилизацията на Древен Рим е една от основните в хода на времето. Държавата получава името си от основния град – Рим. От своето основаване през 753 г. пр.Хр. до своето разпадане през 476 г. Римската държава сменя три форми на управление – монархия, република, империя. Възниква на Апенинския полуостров като с течение на времето се разпростира почти върху цяла Европа, Северна Африка и Югозападната част на Азия. Византия също се смята за част от римската държава, тъй като носи духа и традициите на Римската държава. Тя просъществува почти едно хилядолетие след разпада на Западната римска империя. Източната част е наследник на Западния свят както в политически, така и в правен аспект, държавата запазва част от своите традиции, като дори в определен период Изтокът е много по-добре развит от Запада в правен аспект, тъй като на Изток се прилага римското право в най-чистата му форма. На Запад има нашествие на варварски племена, които създават свои закони на фона на римското право. И Западът, и Изтокът обаче имат своите върхови моменти в правно отношение. На Запад това е класическият период (Принципат), а на Изток – посткласическият период (Доминат).

2. Основни етапи в развитието на римската държава и право

2.1. Древната римска държава и древното римско право (VI–III в. пр.Хр.)

Според преданията, достигнали до наши дни, градът Рим е основан в 753 г. пр.Хр. от братята близнаци Ромул и Рем. Ромул, първият цар на Рим, разделя римския народ на две съсловия – патриции –доминиращото

съсловие, и плебеи – низшето. Това по-късно довежда до множество конфликти между двете съсловия, тъй като плебеите са с по-ограничени права. Патриции са членовете на най-старите римски родове, които притежават голяма част от римската земя и образуват ядрото на римската войска, докато плебеите са чужденци, привлечени от възможностите, които предлага градът Рим. Борбата между тях се води за земя и за политически права на плебса.

До 509 г. пр.Хр. Рим се управлява от царе. Те издават множество закони. Предполага се, че Гай Папирий (Caius Papirius) – Pontifex Maximus на Древен Рим, според Дионисий Халикарнаски, събрал тези закони в сборник, който не е достигнал до нас. Самият Папирий е автор на няколко закона. Съставя *Leges Regiae*, *Jus Papirianum*, *Jus Civile Papirianum* За този царски период е характерно, че правото и религията са възприемани като едно общо понятие. Древните римляни не са могли да променят правото, тъй като се е смятало, че то им е дадено от боговете. Отношенията между римляните се уреждат от тези обичайни схващания. Правните норми се основават на волята на боговете – *fas*. Предполага се, че т.нар. царски закони не са съставени от царете, а са възникнали като обичайно право и съставляват част от установените от боговете норми.

Впоследствие от една комисия, състояща се от десетима членове (*decem viri legibus scribundis*), е създадена и първата кодификация на римското право – Законът на Дванадесетте таблици (451–450 г. пр.Хр.). До нас чрез съчиненията на римски писатели са достигнали само цитати от тях, които с времето вероятно са претърпели и промени. Подреждането им в дванадесет раздела според числото на дванадесетте таблици, което правят съвременните романисти, е до голяма степен хипотетично. В Дванадесетте таблици били фиксирани преди всичко обичайноправни разпоредби с гражданско-, наказателно- и процесуалноправно естество. От този момент започва записването на правото, което дотогава се е предавало предимно устно и чрез жреците (понтифекси).

По време на Ранната република в Рим съществуват три вида събрания – народно събрание по комиции (*comitia curiata*) – в него се извършват най-древните завещания и осиновявания, народно събрание по центурии (*comitia centuriata*), в което се събира римският народ, за да избере консу-

ли, претори, да гласува закони, и народно събрание по триби (административно поделение на римската държава) – *comitia tributa*, което има граждански характер. То е избирало магистрати с по-долен ранг от тези, които е избирало центуриатното народно събрание.

Върховната власт в древната римска държава е в ръцете на двама консули, избирани за срок от една година. Всеки от тях е могъл да налага вето на другия. Колега на консулите бил преторът, който е имал съдебна функция. Квесторите са магистрати с по-нисък ранг, които отговарят за държавната хазна. Двама цензори отговаряли за преброяването на населението. Важен орган по това време е бил сенатът, който решавал най-важните политически въпроси. Той включвал патрициите и най-видните представители на плебейските фамилии.

Можем да кажем че римското право от това време е твърде елементарно, но от тогава започват наченките на писаното право. Юристите (жреците се смятали за юристи, тъй като предавали правото като воля на боговете) записват законите. В този период в държавата се водят конфликти между двете съсловия (патриции и плебеи), в които плебът си извоюва повече политически права и място в империума на римската държава.

2.2. Късната римска република

и предкласическото римско право (средата на III в. пр.Хр.–I в. пр.Хр.)

В този период Рим завзема постепенно голяма част от Средиземноморието и става световна империя. Сенатът става собственик на значителна част от придобитата земя, така че патрициите се обогатяват и колкото повече се обогатяват, толкова повече низшите слоеве на обществото обедняват.

Основните занятия на римляните са земеделието и животновъдството, но се развиват и търговията, и занаятите. Големите завоевания на римската държава водят до проблеми в управлението на завзетите земи и за прилагането на римското право. Под властта на Рим попадат множество различни народи и върху тях не може да се упражнява римското право (*ius civile*), тъй като то се отличава със силен формализъм и стриктност, затова римляните, вместо да го променят, решили да създадат едно ново право, което да урежда отношенията между римляни и чужденци – *ius gentium*.

Това право не изисква никаква специална форма за сключването на сделки и дава преобладаваща роля на добросъвестността. *Ius gentium* превръща правото от тясно национално във всемирно право, от него възникват консенсуалните и реалните контракти (заем, комодат, влог, залог, продажба, наем, мандат, дружество). Принцип за това право е, че никой не може да се обогатява без причина за сметка на някой друг.

Политическото отношение е различно към земите на Италийския полуостров и към тези извън него. Те се разделят на две категории – римска земя и съюзнически земи. В римските земи се включват и т.нар. муниципии (общините, загубили своята политическа самостоятелност). Населението на муниципииите, както и на колониите, основани от Рим, се причислява към римските съюзници. Те са подчинени на римските магистрати. Съюзническите общини притежават своя територия, свое право и свое собствено управление, в което Рим само в изключителни случаи се намесва. Между Рим и съюзниците се сключват договори, съгласно които съюзниците трябва да оказват военна помощ на Рим.

Земите извън полуострова били подчинени на съвсем друг режим. Тези земи не запазват самостоятелност и поради това те получават статута на провинции, като са били задължени да плащат ежегоден данък на Империята. Управлявали са се от губернатор (претор или консул) – римски магистрат, който е изпращан в съответната провинция.

Въпреки развитата римска магистратура, републиканското управление трудно се справя с огромната територия. Това довежда до остри конфликти между роби и робовладелци, както и между различните съсловия. Римското право се развива далеч по-удачно. *Ius gentium* сполучливо урежда отношенията между римляни и чужденци.

2.3. Принципатът и класическото римско право (I–III в. сл.Хр.)

Краят на Римската империя се бележи с остри конфликти между роби и робовладелци и между различните от робовладелците. От държавна и правна гледна точка кризата на Римската република е обусловена от несъответствието между държавното устройство на Рим, пригодено за едно полесно управление, и нуждите на една голяма империя.

Принципатът е период, в които се забелязва силна централизация на властта в ръцете на принцепса (първ сенатор). В началото републиканските институции формално се запазват, обаче придобиват ново съдържание и смисъл. Принцепсът в Рим е първ сенатор, но в провинциите е прославян като господар на цялото културно човечество, дори за богоизбран. По време на Принципата сенатът формално запазва своите функции, но консулите губят значението си на върховни носители на империума. Тези функции заема принцепсът, а консулите остават носители на почетна длъжност без власт. Преторите запазват своите функции на магистрати, но се допуска обжалване на решенията им пред принцепса. Владетелят в Рим взема участие във всяко едно проявление на властта. Неговото мнение и воля са високо ценени и думата му има силата на закон.

Развитието на Принципата се характеризира с отпадането на множество републикански институции, Рим отново се връща към монархическата форма на управление. Това налага развитието на други институции. Те са изцяло подчинени на първия сенатор. Такива са: полицейските, фискалните и пощенските служби. С развитието на принципата се развиват и новите институции. Постепенно държавата се превръща в наследствена монархия.

В този период бележи разцвет робовладелската икономика, която е улеснена от настъпилния мир в границите на римската държава. Разгръща се стопанският и търговският обмен, който е уреден по един прекрасен начин от римската юриспруденция. Основите на тази юриспруденция се забелязват в предишния период, но сега тя бележи своя разцвет. Творят най-видните представители на римската юридическа мисъл – Лабейон, Юлиан, Целз, Гай, Папиниан, Паул, Улпиан и Модестин. След Модестин не се появява нито един забележителен юрист. Последователите им не създават нещо оригинално и все по-често използват решенията на Гай, Папиниан, Паул, Улпиан и Модестин, които ставали все по-известни. Тяхното мнение имало силата на закон за съдията. При противоречие в мненията се приема решението на мнозинството, а при равногласие – мнението на Папиниан.

Принципатът е период на държавен, културен и дори правен подем на Рим. Империята се утвърждава като абсолютен хегемон във всяко едно

отношение. Октавиан успява да осигури хармонията в римското общество. Тази хармония именно спомага за развитието на държавата и правото. Юристите доразвиват това, което предкласическото право е създадо.

2.4. Доминатът и следкласическото римско право (краят на III–VI в. сл.Хр.)

В началото на този период се наблюдава криза в римското робовладение. Робите все повече намаляват. Причините са многобройни (преустановяване на успешните завоевания, лошото отношение към тях, потушаване на робските въстания). Наред с това се наблюдава масово разоряване на дребните и средни земевладелци, които задлъжняват към едрите. Това обстоятелство, както и вътрешните междуособици, предизвикани от борбите за завземане на престола, увреждат търговията и целия стопански обмен. Данъчното облагане се извършва предимно в натура. При това положение армията излиза на преден план. Магистратурата и сенатът изгубват своето политическо значение.

Доминатът не е нищо друго освен робовладелческа диктатура. Тя се изяснява в неограничена робовладелческа монархия с бюрократично управление. Жителите на римската държава вече не се разделят на граждани и чужденци, а на съсловия, които все повече се отличават едно от друго. Типичен пример за това деление са колоните. Занаятчиите, дребните търговци, моряците са прикрепени към своя занаят и обременени с плащания към държавата. Декурионите (членовете на градския съвет) отговарят лично със своето имущество за наложените на общината данъци. Декурионите не са част от привилегированото съсловие. Към това съсловие се причисляват офицерството, висшето чиновничество и висшите длъжности на църквата.

Друго е положението на владетеля – той става абсолютен господар на всичко и всички. Властта му е неограничена (*dominus*). От там идва и наименованието на последния период на римската държава – Доминат. Управлението на държавата е възложено на една тежка бюрокрация. Начело на централното управление стоят началникът на императорската канцелария, императорският ковчезник, началникът на управлението на императорските имения, министърът на правосъдието.

За провинциалното управление отговарят четирима преториански префекти, които оглавяват четирите префектури, на които е била разделена римската държава. Те са представители на императора, ръководители на финансите, и са имали върховна съдебна власт. По време на Домината римската държава се разделя на Западна и Източна. Това поделение е предизвикано от разделянето на империума между двама императори. Сякаш се разделят двете култури, които обединяват територията на Римската империя – латинска и елинска. Постепенно Западната част рухва. Политиката на Домината била една от причините за упадък ѝ. Освен това класовите противоречия не престават, робовладението е в упадък, няма го онова съсловие на дребните земевладелци, което просъществува в Източната част, процъфтяваща почти едно хилядолетие – от 476 (годината на разпадането на Западната Римска империя) до 1453 г.

След разпадането на Западната Римска империя под ударите на германските племена Източната част продължава да съществува. Византия се явява наследник на римската култура и традиция, на римското право. Следкласическото право такова, каквото го познаваме от съчиненията на тогавашните юристи и в конституциите от това време, стои много по-ниско от класическото римско право. Юстиниан обаче, който е последният представител на загиващата римска държава, в своята кодификация (*Corpus iuris civilis*) успява да върне блясъка на римското право като узаконява решенията на римските юристи с цел да заздравя разклатеното робовладение. Този му опит бил неуспешен, но успял да запази богатствата на класическата римска юриспруденция, което всъщност било една от основните му цели.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Римската държава преживява развитие, постоянно разкъсвана от конфликти. Държавата достига своя политически и правен разцвет в класическия период (Принципатът), когато се създават най-добрите съчинения на римските юристи. Те са високо се ползват с голям авторитет и техните мнения имат силата на закон за римския народ. Владетелят в този период е обединител на нацията и цялата власт е в ръцете му. Правото се развива

и достига своя разцвет, като осигурява хармонията между различните прослойки в обществото.

Използвана литература:

1. АНДРЕЕВ, М. Римско частно право. София, Софи-Р, 1993
2. ВЕНЕДИКОВ, П. Записки по римско право. София, „Проф. Петко Венедиков“, 2009